

УДК 364-056.26(094.2)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ

Чічкань М.В., к.ю.н.

Чернігівський національний технологічний університет

Досліджено міжнародно-правове регулювання соціального захисту інвалідів та його співвідношення з національним законодавством.

Ключові слова: соціальний захист інвалідів, міжнародні стандарти, Конвенція про права інвалідів, Європейська соціальна хартія (переглянута).

Исследовано международно-правовое регулирование социальной защиты инвалидов и его соотношения с национальным законодательством.

Ключевые слова: социальная защита инвалидов, международные стандарты, Конвенция о правах инвалидов, Европейская социальная хартия (пересмотренная).

Chichkan M.V. THE INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS ON THE AREA OF SOCIAL PROTECTION DISABLES

The article is devoted to studying of the international legal regulation of social protection disables and to its correlation with national legislation.

Key words: social protection disables, international standards, Convention on the rights of persons with disabilities, European Social Charter (revised).

Прийняття у 1996 році Конституції України стало важливою подією на шляху до розбудови на європейському просторі суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, а також обумовило якісно новий підхід до формування оновленої правової системи. Законодавче закріплення прав та свобод людини і громадянина, у тому числі й у сфері соціального захисту, відбувається з урахуванням та відповідно до міжнародних стандартів.

Увага до тієї чи іншої сфери суспільних відносин на міжнародному рівні свідчить про її актуальність, важливість та глобальний характер. Слід зазначити, що у сучасних умовах особливо гостро постає проблема відповідності чинного національного законодавства міжнародно-правовим актам у сфері соціального захисту інвалідів. Нині це питання є доволі актуальним для нашої держави, оскільки відповідно до офіційних статистичних даних в Україні налічується 2,7 млн осіб з інвалідністю, або майже 6% загальної чисельності населення. Фахівці підраховали, що за останні 20 років чисельність інвалідів в Україні подвоїлася [1].

Дослідження міжнародно-правового регулювання соціального захисту інвалідів знайшли своє відображення у працях таких науковців, як Н.М. Биба, Н.Б. Болотіна, І.О. Гуменюк, І. Козуб, М.В. Кравченко, Б.І. Сташків та інших.

Мета цієї статті полягає у дослідженні міжнародно-правових стандартів всесвіт-

нього та європейського рівня у сфері соціального захисту інвалідів.

Сучасний світ складний, динамічний, пронизаний різними тенденціями та суперечностями. І саме міжнародним організаціям належить велика роль та значення. Міжнародні організації створюються державами і є специфічною формою відносин між ними поряд із безпосередніми двосторонніми і багатосторонніми відносинами. Сучасні міжнародні організації володіють значною компетенцією і можуть забезпечити співробітництво держав із широкого кола питань [2, с. 186]. Серед міжнародних організацій, які наголошують на необхідності забезпечення рівних прав інвалідів та провадять активну діяльність у всьому світі щодо їх соціального захисту, неабияке місце займає Організація Об'єднаних Націй, яка була створена 24 жовтня 1945 року.

XX сторіччя ознаменувалося прийняттям багатьох міжнародних актів, спрямованих на захист прав людини. Так, 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята та проголошена Загальна декларація прав людини. У цьому документі знайшов своє відображення принцип «рівності всіх людей без винятку». Декларація прав людини визначила право кожного на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування з незалежних від людини обставин [3]. Цим документом вперше на міжнародному рівні були проголошені основні права і свободи

людини, а також закладений фундамент для подальшого розвитку та відображення у міжнародно-правових актах основних принципів формування політики щодо інвалідів.

Враховуючи необхідність попередження інвалідності, надання інвалідам допомоги в розвитку їх можливостей у різних сферах діяльності, 9 грудня 1975 року Генеральною Асамблеєю ООН була проголошена Декларація про права інвалідів. Відповідно до Декларації, поняття «інвалід» означає будь-яку особу, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і/або соціального життя через вроджену чи іншу ваду його чи її фізичних або розумових здібностей. Декларація зазначає, що всі інваліди без будь-яких винятків, без різниці і дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, матеріального стану, народження чи будь-якого іншого чинника, незалежно від того, чи відноситься це до самого інваліда або до його чи її сім'ї повинні користуватися всіма правами, викладеними у цій Декларації [4].

Для здійснення впливу на суспільну думку щодо інвалідів Організацією Об'єднаних Націй 1981 рік був проголошений Роком інваліда, а період 1983-1992 років – Десятиріччям інвалідів. У грудні 1992 року Генеральна Асамблея ООН проголосила 3 грудня Міжнародним днем інвалідів. Комісія з прав людини прийняла резолюцію, яка визначила цей день як день рівних прав та можливостей інвалідів [5]. Проведення таких заходів стало потужним поштовхом для прогресу в зазначеній сфері. Виходячи з досвіду, набутого під час проведення Десятиріччя інвалідів, були розроблені і 20 грудня 1993 року прийняті Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Стандартними правилами охоплені всі аспекти життя інвалідів. Цільовими галузями для створення рівних можливостей визначені: 1) доступ інвалідів до фізичного довкілля, інформації та спілкування; 2) реалізація принципу рівних можливостей інвалідів в галузі освіти; 3) створення рівних можливостей для заняття інвалідами трудовою діяльністю; 4) підтримка доходів та соціальне забезпечення інвалідів; 5) сприяння повноцінній участі інвалідів у родинному житті та забезпечення особистої свободи інвалідів; 6) участь інвалідів у культурному житті; 7) забезпечення інвалідам рівних можливостей для відпочинку і занять спортом; 8) забезпечення рівної участі інвалідів у релігійному житті їх громад [6]. Мета

цих правил полягає в забезпеченні такого становища, при якому дівчата, хлопці, чоловіки та жінки, які є інвалідами, як члени суспільства мали б ті ж права та обов'язки, що й інші люди.

Наступною важливою подією міжнародного рівня стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН документа XXI сторіччя – Конвенції про права інвалідів. Прийняття Конвенції стало реакцією міжнародної спільноти на те, що, незважаючи на різні вже існуючі міжнародні акти, інваліди і досі зустрічаються з перешкодами на шляху до їх участі в житті суспільства як рівноправних членів. Конвенція про права інвалідів та її Факультативний протокол були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року. Обговорення Конвенції відбувалося під час восьмої сесії Комітету Генеральної Асамблеї з 2002 по 2006 роки. Метою Конвенції є забезпечення рівних можливостей та захист прав інвалідів разом з іншими категоріями населення. На увагу заслуговує положення Конвенції про те, що до інвалідів відносяться особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їх повній і ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Основними принципами цієї Конвенцією проголошені: 1) повага до властивої людині гідності, його особистої самостійності, включаючи свободу роботи свій власний вибір, і незалежності; 2) недискримінація; 3) повне і ефективне залучення до суспільства; 4) повага до особливостей інвалідів та їх прийняття як компонента людського різноманіття і частини людства; 5) рівність можливостей; 6) доступність; 7) рівність чоловіків і жінок; 8) повага до здібностей дітей-інвалідів, що розвиваються, і повага до права дітей-інвалідів зберігати свою індивідуальність [7].

Щодо структури та спрямованості Конвенції, то слід зазначити, що вона складається з преамбули та 50 статей. У преамбулі визначається переконаність держав-учасниць у тому, що єдина міжнародна конвенція про заохочення та захист прав та гідності людей з інвалідністю стане важливим внеском до подолання глибокого соціального становища інвалідів, а також до сприяння їхньої участі у громадському, політичному, економічному, соціальному і культурному житті при рівних можливостях – як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. 50 статей Конвенції спрямовані на захист прав інвалідів, ліквідацію дискримінації стосовно них, забезпечення їхнього права на роботу,

охорону здоров'я, освіту й повну участь у житті суспільства, доступу до правосуддя, особистої недоторканності, свободи від експлуатації й зловживань, свободи пересування, індивідуальної мобільності тощо. Умовно Конвенцію можна поділити на дві частини, а саме: 1) статті 1-33, які висвітлюють ключові питання, присвячені різноманітним аспектам забезпечення рівних прав і можливостей для інвалідів у тих або інших сферах громадського життя, а також загальним цілям і принципам практичного забезпечення недискримінаційного підходу до потреб інвалідів; 2) статті 34-50, у яких сформовані зобов'язання держав-учасниць щодо надання створеному при ООН Комітету з прав інвалідів відповідної інформації про виконання положень Конвенції та юридичні засади і механізми їх імплементації у правове поле (законодавство) держав, що підписали і ратифікували цей документ.

Доречно підкреслити, що Конвенція не передбачає створення нових прав чи норм, головною її метою є вжиття всіх необхідних заходів для створення ефективного механізму реалізації інвалідами своїх прав на рівні з іншими. Гарантією цього повинно стати положення, закріплене у ст. 4 Конвенції, відповідно до якого, держави-учасниці зобов'язуються забезпечити і заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма інвалідами без будь-якої дискримінації на підставі інвалідності.

Важливим кроком на шляху до гармонізації норм вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами стала ратифікація Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї, яка набула чинності для України у березні 2010 року [8]. Нині розроблена та затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2012 року № 706 Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року [9]. Метою цієї програми є забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією. Програма чітко окреслює шляхи і способи розв'язання проблем, очікувані результати та ефективність. Фінансування програми здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, орієнтовний обсяг її фінансування становить понад 14 млрд гривень.

Таким чином, із впевненістю можна стверджувати, що Конвенція ООН «Про права інвалідів» є нібито підсумком багаторічної діяльності ООН у цьому напрямку і є унікальним міжнародно-правовим доку-

ментом, який спрямований на забезпечення повного та рівного здійснення всіма інвалідами прав людини й основних свобод, а також на попередження будь-якої дискримінації щодо інвалідів.

Євроінтеграційні прагнення України обумовлюють впровадження європейських міжнародних стандартів у галузі соціального захисту інвалідів у національне законодавство. М. І. Іншин зазначає, що європейський вибір України полягає у всебічному входженні до європейської спільноти. Тому, ставлячи за мету наближення національної правової системи до правової системи Європейського союзу, насамперед необхідно спрямувати розвиток правової реформи таким чином, щоб у її основу було покладено найбільш прогресивне і досконале світове законодавство, яке формувалося протягом тривалого часу і відображає досвід багатьох країн [10, с. 161].

Угода, яка започаткувала партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами, була підписана та ратифікована Україною 1994 року, проте набула чинності лише з 1 березня 1998 року [11]. Відповідно до положень зазначеного міжнародного акта сторони приділяють особливу увагу співробітництву у сфері соціального захисту, яке, між іншим, включає співпрацю у плануванні та здійсненні реформ у системі соціального захисту. Ці реформи мають на меті розроблення в Україні методів захисту, притаманних країнам з ринковою економікою, і охоплюють всі напрямки соціального захисту. З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України в європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства в Європейському союзі 11 червня 1998 року Указом Президента України була затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського союзу [12]. Законом України від 18 березня 2004 року була затверджена Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу [13], яка визначає державну політику України щодо адаптації законодавства як складову частину правової реформи в Україні.

Одним з основних документів європейського рівня є Європейська соціальна хартія (переглянута), яка присвячена захисту соціально-економічних прав людини і зокрема інвалідів (ст. 15). Україна підписала цей документ у 1999 році, а ратифікувала тільки у 2006 році [14]. Відповідно до ст. 15 Хартії з метою забезпечення інвалідам,

незалежно від їхнього віку та характеру і походження їхньої інвалідності, ефективно-го здійснення права на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства Сторони зобов'язуються, зокрема: 1) вжити необхідних заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних або приватних спеціалізованих закладах; 2) сприяти їхньому доступові до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу інвалідів і утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб інвалідів, або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, завдяки облаштуванню або створенню спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги; 3) сприяти їхній всебічній соціальній інтеграції та участі у житті суспільства, зокрема, через вжиття заходів, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку.

У наукових колах звертається увага на неточності, які були допущені в офіційному тексті при перекладі Європейської соціальної хартії (переглянтої). Так, назва ст. 15 була перекладена як «Право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства». Натомість, на думку Н.Б. Болотіної, у цій статті йдеться про право «осіб з обмеженнями», а не «інвалідів». Зведення осіб з обмеженими можливостями до «інвалідів» звужує коло суб'єктів, які мають права, передбачені цією статтею. У національному законодавстві вже з'явилося кілька нормативно-правових актів, де вживається термін «особи з обмеженими фізичними можливостями», водночас це поняття не визначено. У цій сфері термінологія і поняття вимагають узгодження з урахуванням вимог міжнародних стандартів [15, с. 312-313].

У грудні 2000 року на європейському саміті у м. Ніцці було проголошено Хартію фундаментальних прав Європейського союзу, яка вперше за всю його історію докладно визначає весь спектр громадянських, політичних, економічних і соціальних прав громадян ЄС і всіх осіб, які мешкають на його території, включаючи осіб з інвалідністю.

У травні 2003 року міністрами держав – членів Ради Європи, відповідальними за

політику інтеграції інвалідів, було прийнято Малагську декларацію «Про заходи щодо досягнення прогресу у сфері повноправної участі інвалідів у житті громадянського суспільства». Ця Декларація проголосила те, що основна мета у майбутньому десятиріччі полягає у тому, щоб підвищити якість життя інвалідів та їх сімей, приділяючи головну увагу їх інтеграції і повноправній участі у житті суспільства. На основі Малагської декларації 2003 року Комітет міністрів країн – членів Ради Європи прийняв у квітні 2006 року «План дій Ради Європи на 2006-2015 роки щодо захисту прав людей з обмеженими можливостями та забезпечення їх повноцінної участі у житті суспільства: підвищення якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі». Цей План покликаний «послужити для осіб, відповідальних за прийняття рішень, «дорожньою картою», яка допомагає їм розробляти, коригувати, переорієнтовувати і здійснювати відповідні плани, програми та новаторські стратегії», забезпечуючи комплексне урахування проблем інвалідів в усіх програмних сферах [16, с. 11-12].

З огляду на вищевикладене, вбачається, що міжнародно-правове регулювання відносин у сфері соціального захисту інвалідів здійснює значний вплив на сучасне національне законодавство, а світовий досвід доводить важливість та необхідність впровадження міжнародних стандартів у юридичну практику України, задля формування ефективного правового механізму забезпечення соціального захисту інвалідів. Одним з пріоритетних напрямків соціальної політики, яка провадиться з урахуванням кращого європейського досвіду, є максимальна інтеграція людей з інвалідністю в усі сфери життєдіяльності та залучення їх до активної участі у суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – 23 листоп. (№ 218).
2. Шпакович О. Місце міжнародних організацій у сучасній системі міжнародних відносин / О. Шпакович // Право України. – 2010. – № 12. – С. 186-192.
3. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Права інвалідів в Україні. – 2-ге вид. – К. : Сфера, 2002. – С. 9-12.
4. Декларація о правах инвалидов : проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1971 року // Права інвалідів в Україні. – 2-ге вид. – К. : Сфера, 2002. – С. 50-51.
5. Про становище інвалідів в Україні та основи дер-

жавної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами : Державна доповідь. – К., 2002. – 160 с.

6. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов : прийняті резолюцією № 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року // Права інвалідів в Україні. – 2-ге вид. – К. : Сфера, 2002. – С. 33-50.

7. Конвенція про права інвалідів [Електронний ресурс] : прийнята 61-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 2006 року. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/disabilities/>.

8. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12. 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 9. – Ст. 77.

9. Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – 9 серп. (№ 142).

10. Іншин М. Адаптація трудового законодавства до законодавства Європейського Союзу як один з пріори-

тетних напрямів правової реформи України / М. Іншин // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 160-165.

11. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 24. – Ст. 1794.

12. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 червня 1998 року // Урядовий кур'єр. – 1998. – 18 лип.

13. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004 р. – № 29. – Ст. 367.

14. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) : Закон України від 14.09.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.

15. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 381 с.

16. Про становище інвалідів в Україні : Національна доповідь. – К., 2008. – 200 с.